

Κοινωνική υπόσταση και ιστορική αναδρομή της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης

Μαίρη Βλάχου - Χαλκιοπούλου
Τ.Ε.Ι.Θ. Τμήμα Βιβλιοθηκονομίας

Κατά το μεγάλο μας Αριστοτέλη "η ουσία", "το ποιόν", "το ποσόν" το "κείσθαι", "το προς τί", "το πού" "το πότε", "το έχειν", "το ποιείν", "το πάσχειν" είναι τα 10 κανάλια μέσω των οποίων ρέουν οι έννοιες του επιστητού. Στην σύγχρονη εποχή πηγή αυτής της ροής είναι οι βιβλιοθήκες και προκειμένου για επιστημονικές έννοιες πηγή είναι οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες.

Τί είναι ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη;

Θα μπορούσαμε να ορίσουμε την ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη σαν το πλέον ζωντανό κύτταρο στο σώμα του οργανισμού που καλείται πανεπιστημιακός χώρος. Αποτελεί τον πυρήνα της πνευματικής ζωής ενός πανεπιστημίου ή στην καλύτερη περίπτωση πανεπιστημιούπολης. Πιο συγκεκριμένα είναι ένα πρακτορείο γνώσης, ένα πνευματικό θεματοφυλάκιο, όπου βρίσκουν ικανοποίηση οι ανάγκες για επιστημονική έρευνα και πνευματική τελειοποίηση. Αναφορικά προς τα άλλα είδη βιβλιοθηκών κρατεί την κορυφαία θέση στην πυραμίδα των βιβλιοθηκών. Με βάση ότι το πανεπιστήμιο είναι μια κοινότητα με περισσότερες από τρεις κοινωνικές τάξεις ανθρώπων που άλλοι λίγο, άλλοι πολύ διάγουν μέρος της ζωής τους εκεί, και επιπλέον ορισμένοι "γεννούν" και πνευματικά παιδιά, του δίνουμε παραστατικά το σχήμα του δένδρου. Σ' αυτό το σχήμα η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη (κεντρική και τμηματικές) έχει τη θέση της ρίζας του δένδρου με όλα τα παράρριζα της.

Η βιβλιοθήκη γεννήθηκε τότε, όταν η συσσώρευση πείρας είχε γίνει τόσο μεγάλη, ώστε άρχισε να υπερβαίνει τις ικανότητες της ανθρώπινης μνήμης και η διαφύλαξη αυτής της πείρας δεν μπορούσε πλέον να εξασφαλίζεται μέσω της προφορικής μετάδοσης.

Στα πρώτα Ελληνικά πανεπιστήμια (12ος αιώνας) δεν υπήρχαν βιβλιοθήκες. Η εκπαίδευση ήταν προνόμιο της άρχουσας τάξης και των πλούσιων οικογενειών με αποτέλεσμα τη δημιουργία ιδιωτικών βιβλιοθηκών. Αυτή την εποχή ακμάζει το εμπόριο των βιβλίων. Η πρώτη μορφή ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης δικαιολογείται με τη συλλογή βιβλίων επιστημονικού ενδιαφέροντος και προϋποθέτει την ύπαρξη επιστημονικών-ιδρυμάτων ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης.

Στον ελληνικό χώρο προδρομικές μορφές των σημερινών πανεπιστημίων μπορούν να θεωρηθούν τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα του Βυζαντίου. Εκτός από τις περίφημες σχολές της αρχαιότητας που επιβιώνουν στην Αθήνα, στην Αλεξάνδρεια και στην Αντιόχεια ως τον 6ον αι., στην Κωνσταντινούπολη ήδη από την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου λειτουργούσε ανώτερη κρατική σχολή για την σπουδή της νομικής κυρίως και της φιλοσοφικής. Μετά την φραγκοκρατία ξέρουμε για την φιλοσοφική σχολή που ίδρυσε ο Μιχαήλ ο Παλαιολόγος. Στην τουρκοκρατία, αν και η στάθμη της παιδείας πέφτει, ωστόσο μπορούμε να αναφερθούμε σε σχολές που παρείχαν

δασκαλία πανεπιστημιακού επιπέδου π.χ. η Μεγάλη του Γένους σχολή, οι σχολές των Ιωαννίνων, η Αθωνιάδα, το Φλαγγινιανό Γυμνάσιο της Βενετίας, η Ιόνιος Ακαδημία κ.α.

Το πρώτο με την σύγχρονη έννοια πανεπιστήμιο ήταν το 1827 το Οθώνειο στην Αθήνα που αργότερα μετονομάστηκε κατ' αρχήν Εθνικό και μετά Εθνικό Καποδιστριακό. Ακολουθεί το πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, το 1952, πολύ αργότερα το 1964 το πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων για να αριθμούν 9 τα πανεπιστήμια στις μέρες μας συμπεριλαμβανομένων της Θράκης, της Κρήτης, της Πάτρας, του Ιονίου, του πανεπιστημίου του Αιγαίου και της Θεσσαλίας.

Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ήκμασαν από την Βυζαντινή εποχή με έντονο τον ελληνικό χαρακτήρα. Η βιβλιοθήκη του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου μέχρι το 1453 π.Χ. είναι ένα από τα πρώτα δείγματα βιβλιοθήκης με βιβλία επιστημονικού ενδιαφέροντος (γύρω στις 100.000 βιβλία).

Οι μουσουλμάνοι μέχρι τον 8ο αι. π.Χ. διατήρησαν αξιόλογες βιβλιοθήκες επιστημονικού ενδιαφέροντος, κυρίως μαθηματικών, ιατρικής και με χαρακτηριστική την ελληνική φιλολογία.

Προχωρημένου του Μεσαίωνα η πνευματική ζωή είχε επίκεντρο το πανεπιστήμιο. Καθηγητές και φοιτητές συγκέντρωναν βιβλία που αποτελούσαν την βάση για πανεπιστημιακές συλλογές. Παραγωγοί βιβλίων και πωλητές αναπτύχθηκαν κοντά στα πανεπιστήμια (Παρίσι, Μπολώνια, Πάδουα) και έφεραν μια αναστάτωση στην παραγωγή των χειρογράφων που μέχρι τότε ήταν στην δικαιοδοσία των θρησκευτικών ομάδων. Στο Παρίσι οι αρχές της πόλης στήριζαν με νόμο το εμπόριο των βιβλίων, ώστε να εξασφαλίζουν τον φοιτητικό κόσμο με αξιόπιστα κείμενα. Η βιβλιοθήκη του κολλεγίου της Σορβόνης που κατ' αρχήν (από το 1250) περιλάμβανε τις ιδιωτικές συλλογές του Robert de Sorbon αναπτύχθηκε μέχρι το 1322 σε περισσότερα από 100.000 τόμους. Ο Robert de Sorbon με την προσωπική του συλλογή, αλλά και με χρηματικές δωρεές προς το πανεπιστήμιο δίκαια θεωρείται ο ιδρυτής της βιβλιοθήκης του πανεπιστημίου που φέρει το όνομα του. Το υλικό της βιβλιοθήκης συνέχιζε να αυξάνεται με άλλες δωρεές και στον 14ο αι. και τα υπόλοιπα πανεπιστήμια ίδρυσαν δικές τους βιβλιοθήκες.

Τα γερμανικά πανεπιστήμια άρχισαν να ιδρύονται στα μέσα του 4ου αι. και απ' αρχής αντίθετα με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, είχαν κεντρικές βιβλιοθήκες. Σύντομα και οι άλλες χώρες καθιέρωσαν τις κεντρικές βιβλιοθήκες χωρίς να πάψουν να διατηρούν τις μεμονωμένες κολλεγιακές βιβλιοθήκες. Για παράδειγμα, το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, είχε τουλάχιστον μέχρι το 1280 μια κολλεγιακή βιβλιοθήκη, ενώ αργότερα μέχρι το 1412 ίδρυσε την κεντρική βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Μεγάλο κίνητρο για την ανάπτυξη αυτής της βιβλιοθήκης ήταν το βιβλίο του Thomas Coblam, ενός επισκόπου δωρητή. Παρόμοια η βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου του Καίμπριτζ μεγάλωσε από μικρές συλλογές σε διάφορα ξεχωριστά κολλέγια, οι οποίες προέρχονται επίσης από δωρεές και διαθήκες. Οι βιβλιακές συλλογές σ' αυτά τα πανεπιστήμια ήταν οργανωμένα κατά θέμα και ο αναγνώστης είχε πρόσβαση σε βιβλιοκαταλόγους για την εξεύρεση ενός βιβλίου.

Στην δύση το γεγονός της εφεύρεσης των τυπογραφικών στοιχείων από τον Johann Gutenberg στα μέσα του 15ου αι. έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των

βιβλιοθηκών. Η βιβλιοτυπία άνοιξε τον κόσμο των βιβλίων σε πλατύτερο κοινό από εκείνο που υπήρχε πριν.

Μια άλλη σπουδαία βιβλιοθήκη κατά τον μεσαίωνα ήταν η βιβλιοθήκη του Βατικανού που αφού πέρασε από αρκετά στάδια με χαρακτήρα παπικής συλλογής κατέληξε ένα χρήσιμο κέντρο γνώσης για τους λόγιους της εποχής (15ο αι.).

Στις αρχές της διαφώτισης το πανεπιστήμιο δεν ήταν το κέντρο της νέας επιστημονικής κίνησης. Στην πορεία του 18ου αιώνα ωστόσο, οι επιστημονικές δραστηριότητες κινήθηκαν προς το πανεπιστήμιο και δημιούργησαν την ανάγκη των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Το πανεπιστήμιο της Γοττίνγκης ιδρυμένο το 1737 έγινε ένα μοντέλο για ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Αυτή την εποχή κυριαρχούν συλλογές με εγκυκλοπαίδειες καθώς και η ανάπτυξη φιλοσοφικών σχημάτων για καταλογογράφηση των βιβλιοθηκών.

Σ' αυτά τα χρόνια ο βιβλιοθηκάριος Johann Matthias Gesner εισηγήθηκε την απόκτηση βιβλιακού υλικού κατ' εκλογή, καταλογογράφηση ποιότητας και πολιτικές και προγράμματα ανοικτής πρόσβασης στο βιβλιακό υλικό. Μέχρι το 1800 οι κρατήσεις της Ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης της Γοττίνγγης αριθμούσε 180.000 τόμους.

Στην Γαλλία και στην Αμερική οι πολιτικές επαναστάσεις είχαν περισσότερο άμεσες επιδράσεις στις βιβλιοθήκες. Στην Γαλλία κολλεγιακές και ειδικές βιβλιοθήκες ιδρύθηκαν πριν από την επανάσταση. Όμοια στην Αμερική εννιά κολλέγια ιδρύθηκαν πριν από την επανάσταση (1876). Το κολλέγιο του Harvard ήταν το πρώτο ιδρυθέν το 1638. Οι πρώιμες ακαδημαϊκές συλλογές αποτελούνταν κυρίως από βιβλία δωρεές και η πρόσβαση των χρηστών ήταν πολύ χαμηλή, κυρίως απαγορευτική για τους σπουδαστές που ήταν υποχρεωμένοι να προσφεύγουν σε ό,τι αποκόμιζαν από τις διαλέξεις.

Κατά την διάρκεια του πολέμου στην Αμερική, αυτή την εποχή (18ο αι.) μεγάλες καταστροφές επήλθαν σε ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και σε μερικές η προπολεμική κατάσταση δεν επανήλθε.

Στην διάρκεια του 19ου αι. στην Αμερική γίνεται μια μεγάλη αλλαγή στα ακαδημαϊκά ινστιτούτα και στις βιβλιοθήκες τους. Η κυριαρχία της εκκλησίας ήταν ακόμη φανερή, αλλά το ενδιαφέρον για την εκπαίδευση αντανάκλασε τις ανάγκες της νέας χώρας. Μέχρι το 1850 κρατικά πανεπιστήμια ιδρύθηκαν και άλλα επιδοτημένα με την πράξη του Morrill του 1862 που είχαν κύριο γνωστικό ενδιαφέρον κυρίως στα αγροτικά και τεχνικά θέματα και κατά δεύτερο λόγο στις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες έτειναν να συναντήσουν τις κοινωνικές ανάγκες. Στα πρώτα χρόνια του 19ου αι. οι συλλογές ήταν μικρές (του Harvard κατά το 1827 αριθμούσε 25.000 τόμους), η πρόσβαση στο υλικό περιορισμένη, η οικονομική υποστήριξη ανεπαρκής και ο αριθμός του προσωπικού περιορισμένος. Η οργάνωση των βιβλιοθηκών ήταν πτωχή εξαιτίας της έλλειψης εκπαιδευμένου προσωπικού. Οι βιβλιοθήκες ήταν συχνά τοποθετημένες σε δωμάτια ή σε πτέρυγες από κτίρια και λειτουργούσαν συγχρόνως με άλλες υπηρεσίες. Οι υπεύθυνοι των βιβλιοθηκών ήταν υποβαθμισμένοι και περιφρονημένοι. Οι φοιτητές παραπονιόντουσαν για κακή συμπεριφορά του προσωπικού, ανεπαρκές ωράριο λειτουργίας της βιβλιοθήκης και αδυναμία πρόσβασης στο βιβλιακό υλικό. Δηλαδή,

ώρα μηδέν για τις βιβλιοθήκες στο εξωτερικό στις αρχές του 19ου αιώνα, όμως μία ώρα που μόλις στα τέλη του 20ου αι. κατορθώσαμε και την ξεπεράσαμε στην Ελλάδα, αλλά που έχουμε να τρέξουμε αρκετά για να φτάσουμε την τέλεια 10η ή 12η ώρα μια φωτεινής μέρας.

Παράλληλα προς την κεντρική βιβλιοθήκη του Harvard, κολεγιακές συλλογές άρχισαν να αναπτύσσονται για να καλύψουν τις ανάγκες της πανεπιστημιακής κοινότητας τμηματικά. Αυτές όμως άρχισαν να ατονούν μέχρι το τέλος του αιώνα(19ος) μια και η κεντρική βιβλιοθήκη βελτίωσε τις συνθήκες και τις υπηρεσίες της και κάλυψε από μόνη της τις κοινοτικές ανάγκες.

Καθώς η ζήτηση για καλύτερες ακαδημαϊκές συλλογές αυξήθηκε, οι Αμερικάνοι άρχισαν να αγοράζουν βιβλία και όλες οι βιβλιοθήκες στην Ευρώπη άρχισαν να αυξάνουν το μέγεθος των συλλογών τους. Παρ' όλα αυτά όμως μέχρι το 1910 μόνο εννιά πανεπιστήμια είχαν βιβλιοθήκες με περισσότερα από 200.000 τόμους. Βελτιωμένη καταλογογράφηση και ευρετηρίαση επιτεύχθηκαν με το πέρασμα του αιώνα με την βοήθεια της εργασίας των Charles Ammi Cutter, Melvil Dewey and William F. Poole και με την παρέμβαση και υποστήριξη της American Library Association που ιδρύθηκε το 1877.

Κατά τον 20ον αι. αρκετές Αμερικανικές βιβλιοθήκες κατόρθωσαν να ανεβάσουν το κύρος τους και σαν ερευνητικά κέντρα, βοηθημένα από την βελτιωμένη ευρετηρίαση, βελτιωμένες μονάδες abstracting και ανάπτυξη του προσωπικού τους.

Σήμερα οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες των ανεπτυγμένων χωρών παρουσιάζουν έναν καλά συντονισμένο οργανισμό που λειτουργεί σε επιστημονική βάση των προτύπων βιβλιοθηκών και συμβάλλουν στην υπόθεση της ανάπτυξης της επιστήμης. Αναφορικά με την εκπαίδευση η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη θα δώσει οντότητα στον καθηγητή, ανεξαρτητοποίηση στη μαθησιακή έφεση του φοιτητή, ώστε ο τελευταίος να μην είναι αναγκαστικά εξαρτημένος από τον καθηγητή, αλλά μόνο από τη γνώση που θα του παρέχεται από την βιβλιοθήκη μέσω του βιβλιοθηκάρου.

Αποστολή της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης

Η αποστολή της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης είναι η έκφραση και εξωτερίκευση του γενικού έργου που πρόκειται να επιτελεσθεί από την βιβλιοθήκη. Σε βιβλιοθήκες σωστά οργανωμένες, η αποστολή της βιβλιοθήκης είναι επίσημα ανακοινωμένη σε ετήσια reports ή ακόμη αναρτημένη σε κοινή θέα προς ενημέρωση της κοινότητας. Η ύπαρξη γραπτής αποστολής της βιβλιοθήκης είναι η θεωρητική απόδειξη της ύπαρξης του οργανισμού. Η αποστολή προϋποθέτει πομπό και δέκτη. Πομπός είναι η βιβλιοθήκη και δέκτης συνήθως η κοινότητα του πανεπιστημίου. Με τον όρο κοινότητα εννοείται κυρίως το διδακτικό προσωπικό του πανεπιστημίου, ο φοιτητόκοσμος αλλά και το υπαλληλικό προσωπικό κάθε βαθμίδας. Βέβαια στην δεδομένη στιγμή στην κοινότητα ανήκουν και όλοι οι ερευνητές που προσπαθούν να εξυπηρετήσουν τα επιστημονικά τους ενδιαφέροντα. Και ακριβώς αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινίζεται από την γραπτή πρόταση της αποστολής της βιβλιοθήκης. Μια βιβλιοθήκη έχει την δυνατότητα να επιφέρει αλλαγές στην αποστολή της, τις οποίες υποχρεώνεται να τις ανακοινώνει στην πανεπιστημιακή κοινότητα π.χ. επέκταση της προσφοράς των υπηρεσιών της και σε άλλους χρήστες εκτός

κοινότητας, όπως είναι μαθητές 2βάθμιας εκπαίδευσης που αναλαμβάνουν πληροφοριακές εργασίες.

Η σύνταξη της αποστολής της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης θέτει τις βάσεις για καθορισμό στόχων επιμέρους σκοπών και δραστηριοτήτων. Η ευρύτητα της και τα θέματα που θα καλύπτει εξαρτώνται από το μέγεθος της συλλογής της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης και τις υποδιαιρέσεις του πανεπιστημίου σε τμήματα και τομείς.

Γενικά θα ορίζαμε σαν αποστολή μιας ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης την υπέρτατη σκέψη για την επιλογή, απόκτηση και διατήρηση βιβλιακού υλικού και την διάδοση των αξιών που προκύπτουν από το υλικό στην πανεπιστημιακή κοινότητα προς ανάδειξη της επιστημονικής έρευνας.

Καταλήγοντας για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και οφείλοντας κατά τον Καζαντζάκη να ακολουθούμε τη φωνή της εποχής που δίνει μηνύματα: "Αυτοματοποιημένη ροή της πληροφορίας, γρήγορος έλεγχος, άμεσο αποτέλεσμα" τολμάμε* να μιλήσουμε για μια 5η εξουσία, την πληροφόρηση μέσω υπολογιστών "που τρέχουν" με στόχο γρήγορο έλεγχο και άμεσο αποτέλεσμα. Δύο μηνύματα που η φωνή της εποχής "τα τρέχει" με κάθε μέσο μέχρι και με τερματικά χειρός. Όταν όμως αυτά τα μέσα δεν είναι προσιτά στις χείρες, εκεί που δεν "τρέχουν" οι υπολογιστές, "τρέχει" ο νους μας εντελώς πρακτικά, με τεχνική το "λάσο". Μια πρακτική τεχνική στατιστικής που με σύμβολα αριθμούς σε κύκλους αποδίδει τιμές για γρήγορο έλεγχο και άμεσο αποτέλεσμα...γιατί πάντα το αποτέλεσμα μετράει. Οι Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες συνεπώς, εάν προσαρμόσουν την πολιτική τους στη φωνή της εποχής και φυσικά, όπως ο όρος πολιτική έχει ορισθεί από τον Αριστοτέλη, σαφώς θα άγουν τη γνώση και θα φέρουν φραγμό στην αγνωσία. Ίσως χαρισματικά γι' αυτό τον ηγετικό τους ρόλο θα μπορούσαμε να τις βαφτίζουμε με ονόματα συμβολικά όπως Άγης, Αghισιστράτη, Αγιάτιδα και άλλα ονόματα γνωστά από την ιστορία, χωρίς να επαναπαυόμαστε ότι το ίδιο όνομα "βιβλιοθήκη" δεν περνά μια ώρα κρίσης και μετεξέλιξης, αφού η ραγδαία τεχνολογία τείνει να αντικαταστήσει το βιβλίο με ηλεκτρονικά μέσα έτσι ώστε να προβληματιζόμαστε αν θα έχουμε στο μέλλον βιβλιοθήκες ή τεκμηριοθήκες ή ηλε(κτρονικές)θήκες ή εν πάσει περιπτώσει άλλο...θήκες. Σκεφτείτε το...

*Μαίρη Βλάχου - Χαλκιοπούλου. Αυτοματισμός Βιβλιοθηκονομικών Λειτουργιών. Σημειώσεις. Σίνδος: 1995, ΤΕΙΘ σσ. 111 =
Ιδίας. Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Σημειώσεις. Σίνδος: 1992, ΤΕΙΘ. σ.σ. 81